

Arquitectura renaixentista a la Fatarella

Rafael Ruana Giral

Introducció

Aquest article intenta ésser una aproximació al patrimoni històrico-artístic de l'estil renaixentista de la Fatarella.

Hem visitat recintes religiosos, cases particulars, molins, premses, etc.; on després de fer una recopilació, hem seleccionat els edificis que creiem són els més significatius de la vila, dintre d'aquest estil.

Els presentem cronològicament: Ca Balsebre, l'interior de l'església de Sant Andreu i l'ermita de Sant Francisco.

Aquest article pertany a un treball, per al qual ens va ajudar el Dr. Jordi Carbonell Pallarès, professor d'Història de l'Art, de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona.

I. L'Art del Renaixement a les nostres terres

El Renaixement comença als segles XV y XVI a Itàlia. Era el temps en que es desenvolupen la Retòrica y l'Oratòria. És l'època dels viatges y dels descobriments de terres llunyanes.

El moviment artístic del Renaixement el va començar la burgesia de Florència (Toscana), que considerava l'art com una eina de prestigi, i com a fruit de l'enginy humà.

Els patricis, nobles, burgesos d'aquesta ciutat, a l'estudiar la cultura antiga es van topar amb restes dels antics romans, les quals les feien servir per afirmar el seu independentisme, respecte a l'Imperi Sacro Romano Germànic. També el Papat es va aprofitar de l'Antiguitat, ja que l'Església vol unir la cultura antiga catòlica amb l'Humanisme. Aquest, recupera a través de la religió, la cultura d'abans; mitjançant les crítiques textual i estètica, i *humanitzant* més l'art. Aquesta manifestació artística és el Renaixement.

Els artistes renaixentistes venien de famílies pobres, de l'artesanat, els quals es van adaptar als gustos artístics dels clients rics, ja que aquests, volien un art laic, positiu.

Aquest art del Renaixement, després, s'estén per Europa; on cada país el va absorbir parcialment, adaptant-lo a la seva manera. A Catalunya, al segle XVI, encara continuava el gòtic. L'entrada del Renaixement al Principat fou lenta. Per aquí, a les Terres de l'Ebre, al Baix Aragó i a la Catalunya Sud es comencen a imposar elements dels Renaixement a les noves construccions, alternant els estils gòtic y renaixentista. La influència de l'art del Renaixement es veu a Cretes, al Santuari de la Mare de Deu de la Misericòrdia (1553) y a la seva església parroquial (1566); a la Casa de la Vila d'Alcanyis (1571); a la Casa Consistorial de la Freixneda (1575); a l'església de Sant Llorenç de Vilalba dels Arcs (1580); a la Casa del Delme d'Horta de Sant Joan, a Casa la Vila d'Arnes, etc. Per aquestes contrades hi ha l'art del Renaixement quasi arreu.

II. Arquitectura renaixentista a la Fatarella. Ca Balsebre

Començarem per l'edifici més antic dintre d'aquest estil: Ca Balsebre. Aquesta família degué ser important dintre del poble a l'Edat Moderna, ja que segons el Foratge de 1497, de Josep Iglésies, es troba a tres Balsebre, un dels quals és capellà, Mn. Sebastià Balsebre y funda un nou benefici a l'església de la Fatarella. També, a l'altre foratgement de 1553, de l'esmentat Iglésies, surten nous Balsebre, on un d'ells també és eclesiàstic, i és diu com l'anterior capellà, y també és beneficiat de l'església del poble. Nofre Balsebre és notari, el qual, l'any 1551, aixecà l'acta de la presa de possessió del nou prior de Riba-roja i Berrús, Mn. Mateu Sauri.

Al 1570, apareix un altre notari, Carles Balsebre, que autoritza un trasllat sobre un original en pergami, dels Costums d'Horta de Sant Joan. Segons Domingo Mauri (1913), a l'abril de 1760, essent alcalde de la Fatarella Josep A. Balsebre i rector de la parròquia Josep Agraït, de Burriana, aquests organitzen les més antigues rogatives,

Ca Balsebre.

de que es tenen notícies que s'han fet al poble, anant la meitat dels homes de la població a l'ermita de Sant Francisco; y al demà l'altra part van anar a Sant Bertomeu de les Camposines.

Aquesta família malgrat que no se sap que hagués tingut algun títol nobiliari, sí que va ésser terratinent. Avui, ens queda la façana de la seva casa.

A la plaça de l'església es troba ca Balsebre, on es degué construir entre els segles XVI i XVII. La seva estructura és gòtica, però alterna amb l'estil renaixentista. La planta té forma rectangular. A la planta baixa hi ha una porta de mig punt, on a la dovella clau té un escut sense cap inscripció.

El primer pis se separa de la planta baixa mitjançant una cornisa motllurada, on hi ha dues finestres adintellades.

A la segona planta hi ha la golfa de solana, amb galeria correguda i arcades de mig punt, amb àmpit. El ràfec és de lloses de pedra; i la coberta de teules. Sota el ràfec, al costat esquerre, es veu una marca de picapedrer.

Tota la façana és de carreus.

Diu la tradició popular del poble, que aques-

ta casa es va fer de la pedra que va sobrar al construir l'església. De quina es tracta, de l'església anterior a l'actual? Segons Domingo Mauri, sobre el plànol on hi havia l'església antiga, es va construir la nova, l'actual; i, aquesta es va fer en dues etapes:

1a- 1628-1631, des de la capçalera fins a les troncs.

2a- 1764-1769, la resta.

Segons els tècnics que van restaurar l'església i ca Balsebre, diuen que aquesta casa es va construir abans que l'actual església, ja que els seus carreus es van fer amb l'escoda, el tallant, el punxó (forma de construir més antiga, barata, popular); en canvi, les pedres picades de l'església es van fer amb la buxarda, la gardina, on els acabats dels carreus són més refinats i el tipus de construcció més modern.

Se suposa, puix, que ca Balsebre és va construir abans de l'església actual, i seguint la tradició popular del poble, s'haguera aprofitat la pedra que va poder sobrar de la construcció de l'anterior església medieval. També al poble hi ha edificis que responen al mateix model de Ca Balsebre, són: Ca Pellisa (1699), Cal Chico (1706), Ca Blanquet (1847), Ca Matraques (1856), etc.

III. Església parroquial de Sant Andreu

Segons Domingo Mauri, el bisbe-cardenal de Tortosa Agustí Spinola (1623-26), per aquestes dates (no ho especifica clar), ordena el començament de les obres de la nova església. Sí, que diu quan es van aturar: al 1631, construïnt des de la capçalera fins als pulpits, en un dels quals hi ha una inscripció amb aquesta data. Després, es tornen a reprendre les obres al 1765 i es finalitzen al 1769, com diu l'inscripció que hi ha a l'escut de la façana.

Aquest edifici és exent, té forma rectangular, orientat en direcció E-O, està format per una nau central, capelles laterals comunicades (gòtic tardà), quatre trams i l'absis poligonal. Els suports són les pilastres laterals adossades, on formen un elements amb els contraforts, els quals estan recolzats pels mur de tancament exterior. Aquestes pilastres estan lligades per una cornisa, i recullen els arcs formers, torals i nervadures de la volta de mig punt. A partir d'aquesta cornisa cap avall, aquests murs laterals tenen l'estil renaixentista. La façana és barroca i el campanar neoclàssic.

J. Cugat

Interior renaixentista de l'església (laterals).

IV. L'ermita de Sant Francisco

El terme de la Fatarella el creua un barranc en direcció E-O, que comença a la part oriental, prop de la partició amb el d'Ascó; i acaba al costat de ponent fins arribar al riu Ebre, que pertany a Ribera-roja. Aquest barranc té el nom de Sant Francisco, perquè a 12 km del nucli poblacional, es troba l'ermita dedicada a Sant Francesc Xavier.

Cada dissabte després de Pasqua es visita aquesta ermita en romeria. Entre les persones que porten les *insígnies* n'hi ha que fan el romiatge a peu. Aquesta processó surt de nit del poble i torna quan s'ha fet fosc; després de passar tot el dia en mig de la naturalesa i entre cànctics i pregàries, al voltant de l'ermita de Sant Francisco.

Aquest santuari és un edifici de mamposteria, té planta rectangular amb petit transepte, sobre els que s'alça una cúpula, volta, coberta a dos aiguavessants, i la cúpula a quatre. Hi ha finestres petites, el portal és adovellat de mig punt, amb cassetons i brancals motllurats, a la dovella clau hi ha la data de 1700, més amunt hi ha un òcul, frontó triangular emmarcat per línies de totxo, petit ràfec, i campanar d'espadanya. La façana és de carreus. Aquest conjunt arquitectònic pertany a l'estil del Renaixement.

Al costat dret de l'ermita hi ha la casa del Majoral, que té la porta adovellada de mig punt,

i a la clau es troba la inscripció de 1739.

Conclusió

Ens trobem davant d'uns recintes que tenen uns trets en comú. Són edificis construïts a un temps i un espai; on el seu estil renaixentista, més o menys coincideix quan es fan a d'altres llocs d'Europa, però no, allí on es va començar

Salvany

L'església als anys 20.

a desenvolupar a Itàlia.

Tarragona, com a seu de l'arquebisbat metropolità de Catalunya va ésser centre difusor de l'art renaixentista. En aquesta època, degut a la reactivació econòmica del Principat; la doctrina del Concili de Trento (1545-63); el mecenatge de l'Església, dels Comuns dels pobles i de la burgesia s'impulsà aquest moviment artístic per les nostres contrades. La via fluvial de l'Ebre, on mitjançant els *llaguts* i els *rais* es transportaven mercaderies i tropes degué ajudar a l'expansió de l'art del Renaixement. Homes com Francesc Oliver de Boteller que fou abat de Poblet, diputat pel braç eclesiàstic i President de la Generalitat (1583-98), influïren per estendre l'art del Renaixement.

El Baix Aragó i la Catalunya Meridional tenen la mateixa tipologia constructiva: edificis fets amb carreus de gres, i volums delimitats per cornises.

Bibliografia

Berrús. Centre d'Estudis de la Ribera de l'Ebre. 1966.

CAHNER, Max. *Gran Enciclopèdia Catalana* Volum VI. Barcelona, 1974.

CARRERAS i CANDI, Francesc. *La navegació al riu Ebre*. Generalitat de Catalunya. 1993.

GARRIGA, Joaquim. *Història de l'Art Català*. Volum IV L'època del Renaixement. Edicions 62. Barcelona, 1986.

GINESTA i BATLLORI, Salvador. *Les terres del Matarranya*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1991.

Gran Enciclopèdia Comarcal de Catalunya. Volum XI. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1984.

LIANO, Emma. *Inventario artístico de Tarragona y su provincia*. Ministerio de Cultura. Madrid, 1983.

MAURI, Domingo. *La Misericordia. Apunte histórico-descriptivo de su imagen y santuario de Fatarella*. 1913.

ROVIRA i GÓMEZ, Salvador J. *Els nobles de Tortosa*. Consell Comarcal del Baix Ebre. Tortosa, 1996.

Rutes del Renaixement i el Barroc. Departament de Comerç, Consum i Turisme de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1995.

VINAIXA MIRÓ, Joan R. *La navegació per l'Ebre català en el darrer quart del segle XVIII (de Riba-roja a Miravet)*. Centre d'Estudis de la Ribera de l'Ebre. Flix, 1994.

Sant Francisco.

R. Ruana